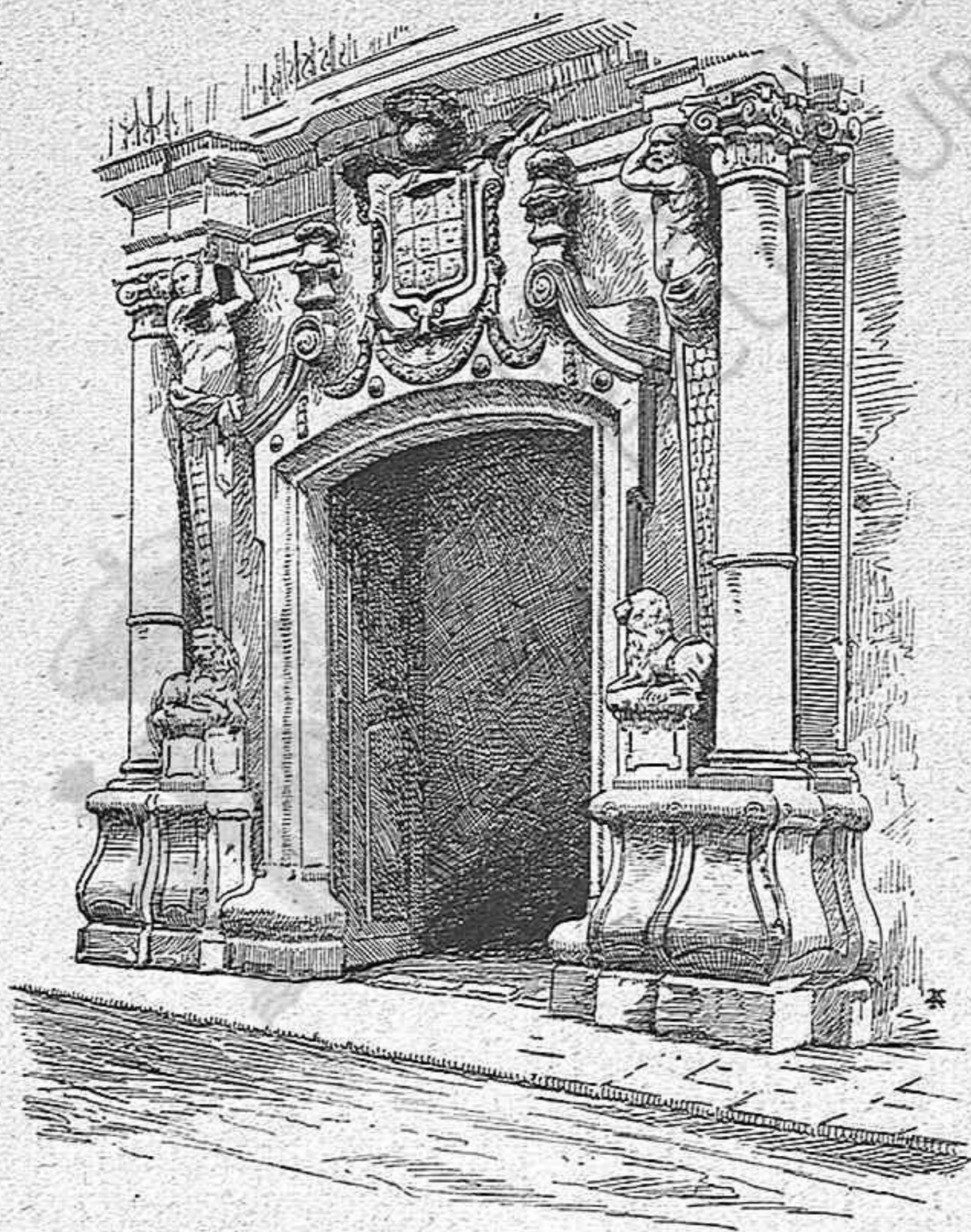

SEGONA ÈPOCA. ANY I.—NÚM. II. BARCELONA, 30 DE NOVEMBRE, 1889

L' AVENÇ

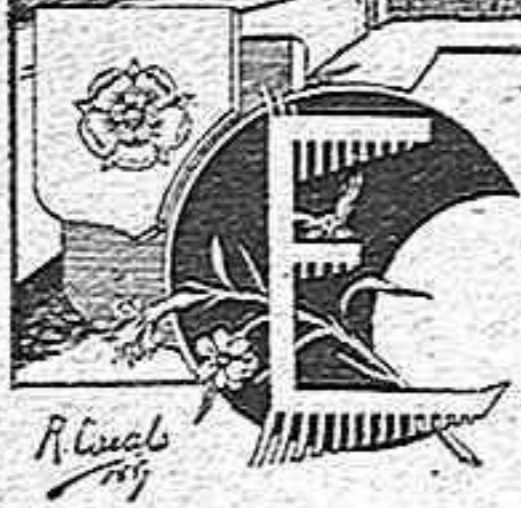
LITERARI * ARTISTICH * CIENTIFICH

REVISTA MENSUAL IL-LUSTRADA

REUS.—Portada de casa Bofarull, avuy Societat Olimpo

REUS (REDDIS)

N lo camp de Tarragona, dividit ab duas mitats per lo riu Francolí, y al bell mitj próximament del extens plá suaument inclinat comprés entre lo dit riu, la ramal de la serralada que des las immediacions de Puigcerdá, devalla á la baixa Catalunya pera dividir-se en la provincia de Tarragona en distints brassos, un dels que va á besar lo mar llatí als peus del engolador ó coll de Balaguer; es veu alsarse la ciutat de Reus, que afanyosa y amorosida dona ocupació ab diversitat d'industrias á sos fills, no deixant olvidada á la munió de pobles que se aixecan per tots indrets als seus voltants, y que troban en sos concorreguts mercats, la facilitat de vendre los productes de son treball, y adquirir, al mateix temps, tot quant se 'ls fá necessari pera la vida.

Sería empresa de no molt fácil execució, lo escriure la historia d' un poble que ha passat per distintas vicissituts, y que de caràcter actiu y emprenedor, gosant des sos primers temps de llibertats que no tingueren molts altres pobles, disfrutá de drets, furs y privilegis, que l' empenyeren á son desenrotllo y engrandiment al temps de la renaixensa dels poblats de la antiga Cossetània, per complert destruída per los serrahins. Per altra part, á no dir cosa de profit, si fessim historia ocupariám tot lo número de L' AVENS en perjuhí de sos llegidors; per ço, cumplint l' amistós compromís contret ab son il-lustrat director, ens llimitarém á fer algunas lleugeras indicacions, com si diguessim posar fitas, senyalant lo camí á seguir qui vullga empendre lo treball de descriurens la vida d' un poble de caràcter y fesomia especial, que 's feu notar entre 'ls de nostra regió.

No creyent que llargas centurias d' existència d' una família, y las moltas virtuts dels avis de bona recordança, sían per sí solas suficient garantia pera respondre de las virtuts y bondat dels nets; deixarem á un costat la qüestió, per algú sostinguda, de si existía ja Reus en temps dels grechs, y si lo seu nom es derivat ó no de las veus gregas Ρεῦσις (*Rheusis*) Ρεῦσω (*Rheuso*), del verb Ρεω (*Rheo*), que equivalen als llatins *Fluo*, *Decimo* y *Profluo*, per designar que era lloch per lo qual discorrián moltas ayguas: y concretantnos als temps de la sua renaixensa, y á lo que avuy es, dirém que, per sa ventajosa posició, ab la montanya no molt llunyana, com si volgués resguardarli las espatllas, y ovirant lo mar á la distancia de nou kilometres, en una plana que l' actiu treball é inginy de llurs fills la té cuberta d' arbres de tota mena, que lo dols y suau del seu clima l' hi permeten grans varietats de fruyts, inclosos los de la zona tropical.

La ciutat que vuy coneixem, donant ombra y ajuda á més de noranta pobles que 's contan dins lo radi de vint kilometres, podem fixar que data del any 1117 al de 1129, puig que en Mars d' est any fou quan l' Arquebisbe Olaguer feu donació de la ciutat y camp de Tarragona al capitá Wormand Robert Aguiló, y aquest en la declaració que va fer ab aquiescencia de Agnés, sa muller, y llurs fills, Guillem y Robert, als 3 de Juny de 1154, regonegué que la vila de Réus de dret es de la iglesia de Sant Fructuós, " que yo (diu) vareig donar á la mateixa iglesia de dit Sant, al temps que lo meu Senyor lo Beato Olaguer hem constituí Prímcep de la ciutat de Tarragona ": es, donchs, cosa vista que mal podia lo Prímcep Robert haver donat aquesta vila á la iglesia de Sant Fructuós en Mars de 1129, si abans no hagués ja existit Reus.

Lo expressat, no es mera opinió ó conjectura més ó menys fundada; pues qu' es un fet probat per los documents que obren en l' arxíu del Municipi.

Reus y sos castells foren edificats en lo punt del encreuament dels camins que, baixant de las serras de Prades y de Ciurana dirigían á Tarragona, per els que devallava la morisma que ocupava aquellas montanyas, tenint en continua alarma als habitants de l' antiga capital de la Espanya citerior; á fi, donchs, de posar á cobert de sorpresas la ciutat, lo prelat

En Bernard Tort, successor del Beato Olaguer, tant prest feu la mentada declaració, lo Prímcep Aguiló doná dos terceras parts de la vila de Reus ab son castell á Bertrán de Castellet, ab la obligació de defensarla y poblarla de cristians.

L' altra tercera part del domini ó senyoria de la vila que s' havia reservat lo prelat, la va cedir al Canonge que tenia la dignitat ó cárrech de Camarer, ab la obligació de provehir de vestits al Capítol de la Seu de Tarragona, quan aquell Arquebisbe que havia pertenescut á la comunitat de canonges de Sant Rufo, en lo Delfinat, va fundar á Tarragona altra igual comunitat de canonges regulars del ordre de Sant Agustí.

Aquest doblat senyorió que apareix, devia ésser causa de major servitut, fou pera 'ls habitants de la vila de Reus ocasió de majors franquías y llibertats; y aquí tenim l' origen del carácter independent, tal vegada ab excés en algunas ocasions, y las aficions que sempre han mostrat per llibertats públicas nostres paisans.

Ja lo Comte D. Berenguer al fer donació de Tarragona y lo seu camp al Bisbe que fou de Barcelona Sant Olaguer, va posarli la condició de que havia de poblarho de cristians, homes de qualsevulla classe ó condició que fossin: alta, baixa ó mitjana, que salva la fidelitat á ell, á la Santa Seu y al Prelat, podían viure baix las reglas que al donatari aparesquessin convenientes; mes entenentse que havían d' ésser homens lliures, podent disposar lliurement de lo que possehissen, casas, terras, bestiar, etc.

Refermant aquella declaració de llibertat, feta per lo Comte de Barcelona á favor dels nous pobladors de la antiga Cossetania, vingueren, respecte á Reus, en primer lloch lo Cartlá ó Castlá Bernard de Bell-lloch, qui, junt ab Agnés, sa muller, donaren, en lo mes d' Agost de 1183, y confirmaren pera sempre á tots los habitants de la vila de Reus, presents y veniders, totas las vinyas, horts, casas y terras de conreu que tenen y en lo successiu pugan tindre en lo terme de Reus, ab las ayguas, herbas, llenyas y dret de cassar; baix condició que tot ho tingan franch y lliure, sens ningun cens ni usatge.

Aquest acte de lliberalitat y vera política de la Cartlanía, exitá al Camarer, recelós de ésser malmirat y poch volgut

dels reusenchs, dels qui percebía las majors y més sanejadas rendas, si no seguía aquell mateix camí obert molt acertadament per l' altre condómino de la vila, á mostrarse no menys lliberal y després que son companyó de dominicatura. Per ço als 3 de Juny de 1186, lo Camarer Joan de Sant Baudili, per consell y voluntat del Arquebisbe y de tot lo Capítol de la Seu Tarraconense, concedí y confirmá á tots los pobladors de Reus que pertenesquin á la jurisdicció de la Cámara, y als seus successors, «tots los honors y privilegis que hagian adquirit en los térmens de la vila, y las que per ma voluntat y la dels meus successors adquiriran, tal y com tenen ara dits privilegis, ab sas entradas y eixidas, ayguas, pasturas, drets de cassa, prats, fustas, lleinyas, terras hermas, arbres, monts y valls. Aixís mateix los concedesch y confirmo lo seu dret á las casas, horts y terras de conreu que al present tingan en la mateixa vila y en son terme, francas, lliures y á la sua disposició.»

Com si vullgués Deu favorir als pobladors de Reus y lo engrandiment de la població; ab ocasió de haver lo Sr. Rey En Pere II renunciat á favor del Pare Sant lo patronat sobre totes las Iglesias del Regne, en 1204; la Camarería y part del domini de la vila, varen passar al Pontífice máxim. Desde llavors foren Camarers los Cardenals, bé los mateixos Papas: y com allunyats s' afluixava l' interés que tinguessin en extremer las exigencias y drets de senyoriu; de cada día varen suavisarse més aquestos, ab profit de la llibertat y de la riquesa de nostres avis.

En 1207 Agnés de Cánoves Castlana absol als vehins de Reus, del sagrament d' homenatge que l' hi havían prestat en lo castell; mentres que los parents d' aquella En Bernard de Belloch, Elissenda sa muller y la germana d' aquell Alamanda, titulats Cartlans; en 1222 absolgueren als habitants de Reus de tota fadiga per las enagenacions de fincas, y del pago de censos y laudemis que deguessin á Na Agnés; y no essent bastant tot lo dit, ni amaynant lo ventijol de popa que empenyía al baixell reusench, com los Veguers de Tarragona, nostra primera mairasta, mortificavan á la vila y demás pobles del camp en 1223, voléntloshi exigir los drets de Lleuda y altres abitres; lo Rey En Jaume á qui aquella va acudir en quei-

xa del procehiment dels seus Oficials, va declarar en Agost del mentat any, lliures de tota carga Real, á las vilas y pobles de Camp.

Al arrimo de las concessions fetas als habitants de Reus, y ab desitx de respirar lo suavíssim flayre y sanitós oreig de vera llibertat que gronxava los bressols de l'avió; acudían los que flagellats per bárbaros procehiments de senyors de cor endurit, buscavan l'amparo d'una població que no obstant lo tindre á la vegada dos senyors, sabia mantindres independent ab son govern interí, baix lo paternal cuydado de sos tres Jurats y lo Consell dels Quaranta primer, més tart de *Cent*.

Aumentava nostra població notablement, ja per las causas indicadas, ja per la sanitat de que's disfruta, hermós cel, frondós verger que la circuix, y abundó de tota mena de fruyts; que juntament ab la suavitat del clima, hermosura del paisatge, proximitat del port de Salou, llavoras molt concorregut, varietat d'industrias que s'hi establíen; convidava nostra vila ab un bon estatge, á tot hom que fos laboriós, y de bonas costums, sobre las que vetllavan, més que ho fan en l'actualitat, las autoritats.

Al temps que anava en augment lo nombre de habitants, es cuydava ab major cuydado lo cultiu de las terras, s'establían novas industrias, y prenia de cada día més desenrotllo y major vollo comers; que va arribar á tal grau d'importancia que lo mercat de Reus servía de tipo de contractació á molts comerciants del Principat y també algun de fora regne: per çó á tres quarts de una del mitj día, lo dilluns día de mercat, tocava una campana pera avisar als concurrents que s'aproximava l'hora de tancar lo preu del mercat, y quant á la una dava l'última batallada, es prenia la cotiçació de preus, particularment lo de ví, ayguardents, esperits, avellana y oli, y per expres s'enviava á Barcelona, pera de allí comunicarho á París, Londres, y altres mercats d'Europa. D'aquí prové la locució, «Reus, París y Londres;» que esperits llaugers han cregut ésser una sátira pera ridiculisar l'amor exagerat dels reusenchs á la sua població nativa; quan es l'expressió vera d'un fet que honra á nostra pátria, puix sent Reus en lo passat sigle lo principal mercat d'ayguardents y esperits de pur ví, no no-

cius á la salut com los d' industria que 'ns envían del nort d' Europa; la cotiçació del seu mercat servía de tipo pera los contractes d' aquellas ciutats, y encara molts dels que 's feyan en aquell temps, eran baix la condició de regirse comprador y venedor per lo preu ab que 's tanqués lo mercat de Reus á tal ó qual setmana.

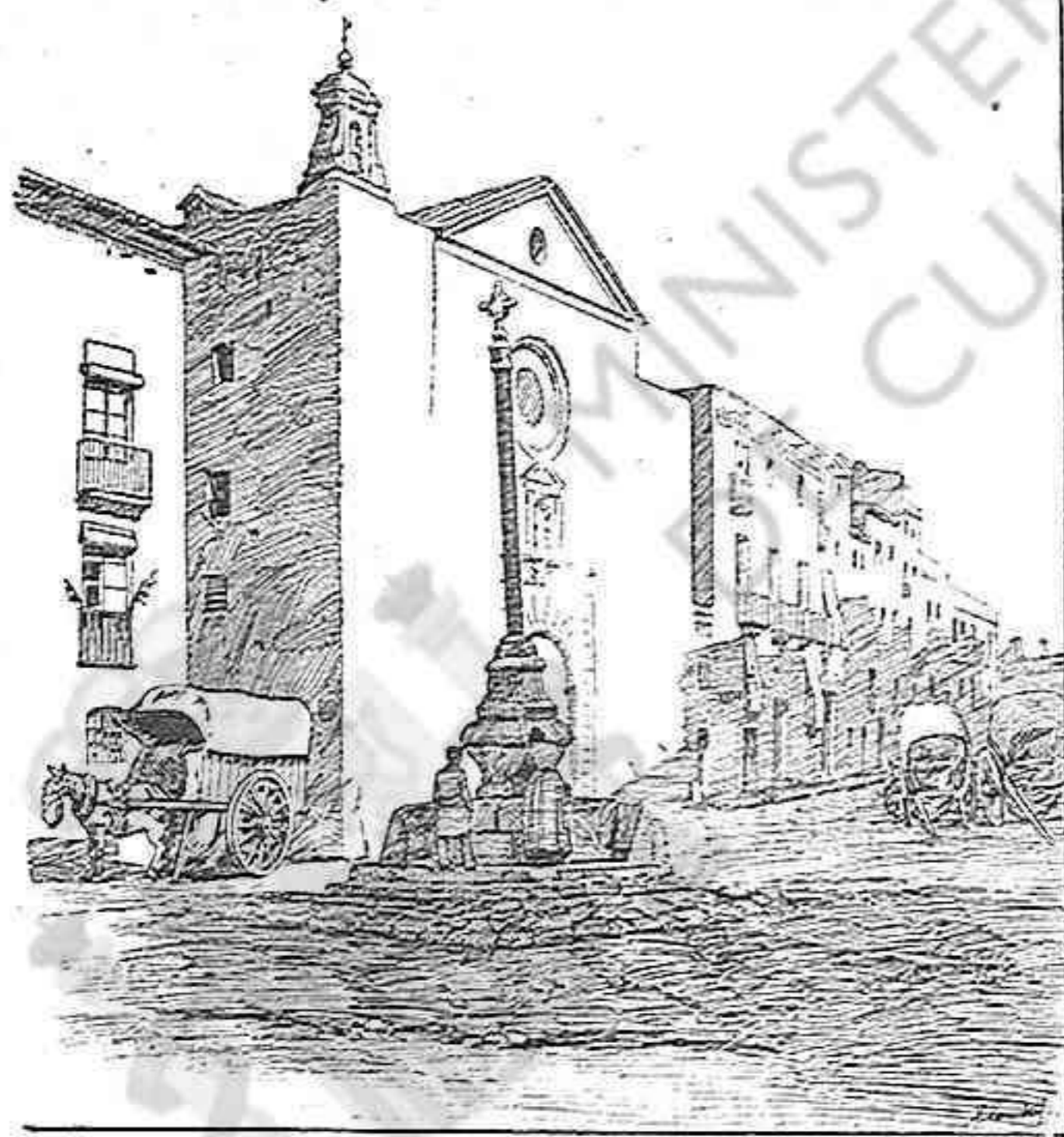
Contribuhí també á fer més concorreguts dits mercats, lo segur de pau y treva de que goçavan los que acudian á ells, tant á l' anada quant á son retorn, y mentres la sua detenció á Reus, no podian ser reduits á presó, y los amparaban altres immunitats, que foren motius poderosos pera lo foment dels mercats y fira, uns y altre combatuts per una població vehina, y sostinguts per conceció dels Reys En Jaume II y En Pere IV.

Disfrutá Reus de varis privilegis y especialitats, tant en l' organisme de son govern municipal, quant en la administració de justicia per medi de Juhí oral y Jurat, tant públich com que es celebrava en lo carrer, sens que 'ls dos Batlles posats per los dos senyors, tinguessin altre intervenció en l' administració de justicia, que la de perseguir y reduhir á presó als malfactors. De la sentència que donava lo Juhí de prohoms podia apel-larsen lo processat, més no li era permés al Fiscal.

Sobre d' eixos y altres privilegis de que disfrutava la vila fidel y lleal, imperial y esforsada ciutat de Reus, tindriam abundant materia pera altre article; mes ferho en lo present, sería cosa fatigosa pera 'ls llegidors, y á nosaltres no 'ns ho permet per ara, lo curt temps de que podem disposar, apremiats com nos trobem per l' aplech de treballs que cauhen sobre nostras flacas forsas.

Conclourém, donchs, dihent que l' avuy ciutat de Reus, en llurs primers temps tenia reduhida área, defensada per los castells dels seus dos senyors, ab una petita iglesia parroquial dedicada á la Verge María, baix la advocació dels Set Goigs, qual imatge es la mateixa que avuy se venera en l' hermós santuari de Misericordia. La primitiva iglesia de Santa María, es trobava emplantada en lo lloch que actualment ocupa lo més espayós temple parroquial de Sant Pere, apóstol, solçament que aquella tenia sa entrada per la plassa, llavors nomenada *de baix*, que ocupava part del actual mercat de carns y

lo que avuy es capella del Sagrament. Contava llavors la població tres portals; lo de Sant Joan ó de Tarragona, á Orient, que donava sortida ab direcció al port de Salou, Tarragona y Barcelona, y en qual exterior s' hi trobava una font ab set canons, una pecherina de bronze ahont poguer beure los infants, y un llarch abeurador pera las cavallerías; un altre portal nomenat de Monterols ó de Sant Domingo, que conduhía als molins de Monterols, y pobles del baix y alt Priorat; y, lo tercer, era nombrat del Hospital, per estar emplantat al

Creu en la plassa de la Sanch

extrém del carrer ahont estava situada la Santa Casa, alberch dels malats pobres: á la sortida d' aquest portal s' hi troba una font ab una elevada creu de pedra ben treballada, de que n' es reproducció la adjunta vinyeta.

L' augment de població va fer que s' obrissen nous portals; que en 1561, pera agrandir la població, es tiressen á terra las antigas murallas, construintse la nova fortificació, apareixent

llavoras Reus com á plaça forta important, tenint á més dels castells un fort baluart, ab tots sos portals defensats per duas torres quiscú, ab fosso y pont llevadís, y divuyt torreons més al voltant de la muralla, que tenia de alsada més de quaranta palms.

En lo mes de Mars de 1512 fou colocada la primera pedra de l' actual iglesia prioral de Sant Pere, que 's construhí baix la direcció del arquitecte Benet Oger, y va ésser conclosa y

benehida en lo més de Juny de 1543. Consta est temple de una sola, bé que espayosa nau d' ordre gòtich ú ogival, ab grans finestrals ab vidres que mostran agradables pinturas; té la nau set grans altars ó capellas per part, á més dels atris, y dos capellas separadas; una d' aquestas edificada sobre los antichs graners del castell, y dedicada á la Verge de la Soletat, y l' altra, la capella del Santíssim Sagrament, coneguda també per

Joyer del Renaixement. (L' anyell es sobreposat)

Capella de la Marquesa, que té sa entrada á la dreta de la nau principal y ve á ésser un nou temple adossat á la iglesia matriu, y edificat sobre part del antich mercat de baix, á expensas de D. Francesch de Montserrat, marqués de Tamarit, fill de Reus.

Aquesta suntuosa capella d' ordre compost, construhida ab jasp de color cendra fosch, de elevada cúpula, ab finestrals de colors; té en los testers del creuher dos sepulcres de blanch marbre, hont s' hi veuhen las estátuas jacents de la ilustre senyora marquesa, donya Germana de Montserrat, y del seu es-

pós: en l' espay comprés entre lo tester de la esquerra y lo presbiteri del altar central, está depositat lo cor de nostre inolvidable paysá y eminent pintor Fortuny. Data la construcció de la Capella de la Marquesa del any 1694: debent la parroquia de Sant Pere al desprendiment y pietat de la senyora, qual recort conserva varias dádivas, entre ellas una preciosa arquilla de plata y or ab delicadas ciçelladuras, obra, al pareixe, del segle XV ó XVI, que 's creu havia estat lo joyer de dita senyora, y ara ab un anyell que pera santificar la joya de art l' hi posaren sobre, com adorno que la desfrega, per ésser de gust molt diferent y menos delicat; serveix d' urna en lo monument del dijous y divendres de la Setmana Santa ó Major.

Al ingrés del temple de Sant Pere per sa porta principal, es troba á dreta má la espayosa escalinata que conduheix al cor, y adossat á ella s' alsa l' esbelt campanar de pedra treballada, de forma octogonal, ab quatre cossos y una cúpula ab minarets, contant sens ésta, la elevació de 312 palms, deixantse veure majestuós de tots los pobles d' aquesta part del Camp, y des tots los colls, estrets y passeras que á distancia de quaranta ó més kilómetres, donan pas pera devallar de la montanya á la plana del Camp.

La antiga plassa mercat hont se trobava la casa del Consistori, nomenada plassa de Baix, també resultá escafida, y per ço va trasladarse lo mercat á la plassa de Dalt, y de aquí lo nom de Mercadal ab que los concurrents dels pobles vehíns coneixen la actual plassa de la Constitució, en quals pórtichs se celebren los mercats. En la part Nort d' aquesta espayosa plassa, s' hi veu lo sever á la vegada que majestuós palau del Consistori, de ordre toscá, de pedra d' Albiol, desfigurat primerament ab lo cos sortit y almenada torre construhida en l' ángul que forma á la entrada al carrer de Metje Fortuny, y, més recentment, ab l' adefessi de escut ab que volgueren coronar, desfigurantlo, un dels poch exemplars que tenim d' ordre toscá.

Quan es feren desaparéixer las fortificacions de l' antiga plassa d' Armas, va pendre Reus nou vol, essent vuy día de quadruple extensió la part edificada; conta actualment ab carrers rectes y desahogats, ab edificis de tres y quatre pisos, éssent,

30,000 lo número dels seus habitants, sens contar la part de població flotant. Pera major desembrás y com á medi sanitós, conta Reus ab 16 plassas, quatre d' ellas molt espayosas; y té també 17 fonts públicas, á més de la caudalosa acequia dels antics molins de farina, que conduheix l' aygua fins lo passeitx de Mata, hont se reparteix, entre els particulars y varias fábricas. Ab tenir tantas fonts y bocas de riego, ens trobem escasos de dit element, en termes de no haverse hostetjat entre nosaltres algunas més industrias, per escassetat del aygua que necessitan pera viure.

Entre 'ls edificis notables, á més de las Casas consistorials, s' hi troban los magnífichs quartels construhits á espensas de la població, capassos pera allotjar cómodament un regiment de cavallería y dos batallons complerts d' infantería, lo teatre Fortuny, lo suntuós hospital, lo palau de Justicia y lo Institut de segona ensenyansa, la casa de Caritat y l' alberch de las Hermanitas dels povres; la casa de March en lo carrer de Sant Joan; lo palau de Miró en la plassa de Prim, y lo de Bofarull en lo carrer de St. Pere d' Alcántara ó del Padró, qual magestosa portada presentem á nostres llegidors.

Conta aquesta antiga vila y duas vegadas ciutat ab quatre parroquias, tres convents de monjas ab clausura, dos sens ella; numerosas fábricas de filats y teixits de fil, cotó y seda, sabó, curtits, sabaters, corbatería y confecció de robas, pastelerías y conservas, fábricas de extracció d' oli per medi del sulfú, refinació d' ayguardents y de petroli, molins de farina á vapor, tintorerías, fábricas d' envasos pera vins, fábricas de vins espumosos, é imitacions del Oporto, Burdeus, Macon, etc., fábricas ó fundicions de metalls, cererías, fábricas de cerillas fosfóricas y altrás varias industrias.

Voldríam que ens vagués lo temps y l' espay, pera descriure com aquells nostres antepassats gosavan de sábias institucions que los garantían llibertats, que avuy es proclaman á veus y no 's tenen de fet; com molts anys abans que Inglaterra, tenía Reus la garantia del tant cacareijat *habeas corpus* de John Bull; y com lo *desideratum* dels que 's diuhen més lliberals avuy, aixó es, lo Juhi oral, lo Jurat, y vot universal, eran ja del domini dels reusenchs del segle XIV. Veigis quant avensats anavan nostres antepassats y quant de lluny

ens ve l' esperit verament lliberal, sens ésser perturbador.

Aixís es, que tenia Reus hòmens que procuravan plantejar elements de riquesa de que careixian poblacions de major importancia; es realisavan obras que avuy ens espantarían: foren nostres avis los primers á Catalunya en establir las germanas de la caritat, pera cuydar als malalts y als vells y órfans pobres; los primers en l' extracció de l' esperit del ví, y los primers á Espanya, en establir cotxos diligencias pera fer los viatjes més accelerats y ab major comoditat.

Podriam parlar també d' una série interminable de fills de Reus que es feren notables en las lletras, en la Iglesia, en las armas y en la magistratura. Tinguérem entre nostres paisans Bisbes, Generals, Embaixadors, Magistrats, Metges afamats, Historiadors, Poetas llorejats, y artistas de gran fama. Es d' esperar que no ens faltarán en lo esdevenir, ja que si no s' ha fet tot lo necessari, ha de regonéixers que s' ha adelantat bastant en quant als elements que son lo fonament de l' instrucció del home, comparat l' estat actual de l' instrucció ab lo que contava y va trobar la generació que ja 's disposa á deixar aquest embull. En l' actualitat contan ab una concorreguda escola de párvuls, vuyt de instrucció primera elemental y dos de superior públicas, y moltes altres de privadas; dos classes nocturnas pera adults públicas, tres altres de privadas, tres coleigis ben montats en los que 's reb l' instrucció primera elemental y superior y la preparatoria de segona ensenyansa; un molt ben montat Institut de segona ensenyança; tres academias privadas de dibuix y pintura y altres tantas de música; y distints professors que particularment se dedican á ensenyar idiomas, teneduría de llibres, contabilitat, cambis y tot lo referent á la teoría del comers.

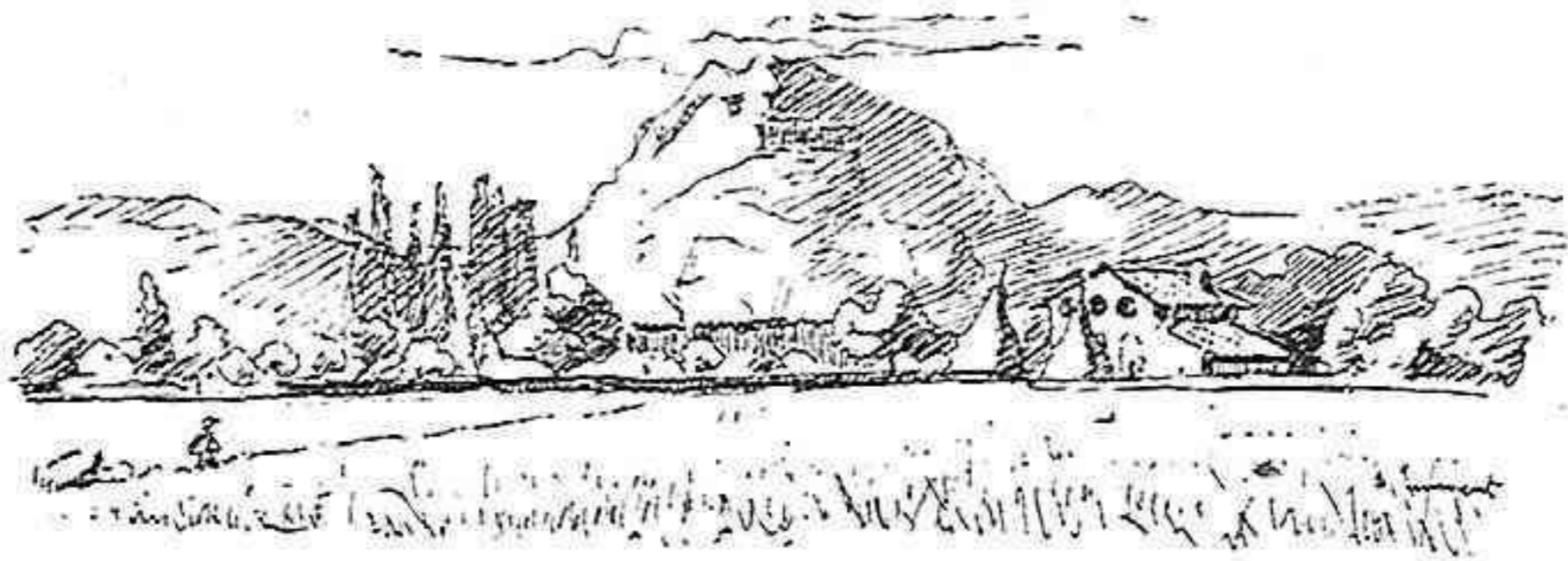
Que s' amplihin las escolas de párvuls, creant los jardins de l' infancia, pera tenir recullits durant lo día á tanta munió de fills de familias obreras, quals mares ocupadas en lo treball es veuhen obligadas á tindrelos descuydats; que s' estableixin classes de dibuix industrial y de bellas arts; de mecánica y química, ó millor una escola d' arts y oficis, y altra de bellas arts, y tindriam complerta l' ensenyansa que convé á aquesta ciutat, y fentla extensiva al home y á la dona, es realisarian las as-

piracions, de qui, per no ser pesat, dona fi considerant complet son compromís.

BERNAT TORROJA

Reus, 25 Novembre, 1889

RECORTS PIRENAYCHS

UN ENTERRO

A MON CONSOCI Y AMICH EN J. MASSÓ TORRENTS

LA mort l' ávia del mas Roure, la Margarida. Tant ferrenya com era! tant bé que portava sos setanta anys! May parava; sentada sobre un escambell á la vora del foch de la llar, tot filant ó fent mitja, cuydava de fer bullir lo perol del beurrall dels porchs; era sa feyna privilegiada.

Quan lo sol de primavera venia á reanimar la masia aletargada pe'l llarch hivernás de neus y glassadas, feya com la cotoliva; sentada al pedrís de la porta forana, al repetell del sol, refilava ab veu tremolosa una cansoneta del temps de son fadrinatge. Seca, pergaminada, escardalenca, quan los días de missa, baixava ab la Tinó, sa neta, á la parroquia, Espinavell, ab sas curtas faldillas blavas de sarguill, sa caputxa blanca de bayeta, dreta, trempada com un gínjol, vistas de part darrera semblavan mare y filla.

Pobre Margarida! sa mort ha sigut soptada; no ha gens malaltejat. Lo día avans filava á la cort dels bous. Al vespre per sopar se feu una sopa bullida de pá de ségol y fajol; se la menjá ab prou gana; però se 'n aná al llit més d' hora que de

costúm, perque deya que tenia fret, y en lloch trobava per escalfarse ; ni en la suau temperatura de la cort dels bous.

No era d' estranyar que tingués fret, vella com era ; havia caygut una nevada de quatre pams, y las agullas de gebre que penjavan del teulat de llosas semblavan ciris del monument. Havían de fer fóndrer lo gel pera tenir aygua potable, perque tot era glassat y sepultat de neu.

Se feya dormir ab ella sa neta, la Tinó, joveneta de dotze anys, pera calentar son cos sempre arraulit de fret. Aquella nit se havia deixat de nevar ; bufava la tramontana, escombrant la neu dels rasos, enlayrant la polsaguera del torb que 's ficava per las escletxas dels batens del finestró y goteras del teulat, de manera que dins la cambra, y á sobre 'l llit hont dormían l' ávia y sa neta, hi havia, á la matinada, quatre travessos de dit de neu. La Tinó, malgrat l' ardentor de son cos juvenil, tremolava de fret ; y com més s' arrimava ab la seva ávia més fredor tenia. A trench d' alba s' aixecá, petantli las dents, tremolant com una fulla. ¡ Com se havia de calentar ab là seva ávia si aquesta feya més de quatre horas que s' havia mort ! era freda y rígida. Quína mort més soptada ! pot haver sigut de congestió cerebral y fulminant.

La mort del ávia Margarida succehí als entorns de Nadal. Havia fet días serens de fortas glassadas ; las quatre vacas y l' escamot d' ovellas n' aprofitavan per anar á pasturar la poca herba que trobavan al peu dels marges, á recés del vent geliu. Lo pálit sol del día, sense escalf, donava animació á la masía del Roure. L' Andreu, lo masober, y sa muller, la Mónica, ab llur filla, la Tinó, tractavan d' anar á Camprodon, á missa de mitja nit, aprofitant un hermós clar de lluna. Fins l' ávia també hi havia d' anar. Pobre ávia ! no 's pensava pas que la mort li vingués tant prompte ; quín trastorn á la casa ! A més de l' aflicció qu' embargava son fill Andreu, sa nora y sa neta, se tenia de afegir la dificultat en que 's trobavan per ferli dir lo bé y donarli sepultura sagrada.

* * *

Lo mas Roure es un dels masos de la alta montanya de més elevació de la comarca del Riutort, á una hora més amunt

d' Espinavell, sobre la falda de la serra que baixa de Costabona y divideix la conca del Riutort ab la del Ter. Un dels masos qual producte consisteix en bestiar de llana y boví. Produheix ségol, fajol, trumfas, y en las feixas de baix, al torrent, blat de moro no gayre. Al estiu hi fá de bon estar per lo regalat y fonts abundants que 'l rodejan ; mes al hivernás, tan llarch y fret, un se demana com aquells pagesos hi poden viurer ; sense arbrat, sense llenya per escalfarse. Creman canocas de blat de moro y alguna ginesta. Al estiu van á duas horas lluny, á las pinedas de Setcasas, á cercar feixos de llenya pera escalfar lo forn y teya pera la lluminaria. Si encara hi hagués bonas portas, y finestras ab vidres ! aixó plá ! los vidres es un luxu desconegut en los masos de l' alta montanya. Las finestras, ó mellor finestrons, se tancan ab batens escardats, mitj consumits, subjectats per una barra de pi. ¿ Y lo teulat de llosas?... son tantas las escletxas y goteras que, á la nit, quan un está ajegut al llit, veu á relleuhir las estrellas. Al hivern, quan fa torb, la gent se desperta ab un pam de neu sobre 'l llit. Tenen ventura de la cort dels bous pera calentarse ; lo baf tebi y saludable del bestiar los hi dona temperatura suau. La gent s' hi recull ; los homes hi fan esclops, asclan llenya ; las donas hi filan y fan mitja.

La cuyna sería resguardada si cremessen llenya á la llar ; però la xerada que fan de branchs de ginesta y canocas de blat de moro dona poch escalf ; tot just fa arrencar lo bull á la olla de cols y trumfas. Lo fum que s' hi fa passa més pe 'l finestró que per la xemeneya ; una capa de sutja envernissa lo sostre y tapa herméticament sas escletxas, formant estalactitas lluhentas.

Los pagesos, acostumats de petits al rigor dels hiverns polars d' aquellas montanyas, se burlan del fret, encara que lo termómetro marquí 20 graos á sota zero. Però de lo que no 's burlan es de la neu, llur terrible enemiga, que 'ls obliga, á n' ells y bestiar, á estar tancats á casa durant llargas temporadas. Si la nevada comensa á caure al Decembre, com los días curtejan y 'l sol no té forsa pera fóndrerla, tenen de esperar que 'ls días s' allarguin pera que vinga lo desglás.

* * *

Aixó de ferli donar sepultura sagrada á l' ávia Margarida, del mas Roure, no calía pensarhi. Quatre pams de neu!... qui s' arriscava á fer una hora de camí per anar á Espinavell avisar Mossen Benet, lo senyor rector? hi havia pena de la vida. Però, per altra part, no 's podia guardar tampoch la difunta molts días, per tant que la fret detingués sa descomposició. Tampoch havían trobat cap fustatge á propòsit pera ferli l' atahut.

Pobre ávia! la tenían ajaguda sobre 'l llit, las barras lligadas ab un mocador; la creu de fusta de l' espona del llit de sa cambra, posada sobre son pit; porta y finestró oberts, pera que entrés l' alenada glacial de la neu; embolicada dins un llenzol; era tota enrampada, tiessa; semblava una mómia gelada.

Cada vespre sa familia y servey de la masía resava lo rosari á la cort dels bous, per l' ánima de la difunta.

Al cap de cinch días, los hi semblá que tufejava. Si l' haguéssin enterrada de neu l' haurían conservada molt més temps; més no ho feren perquè haurían cregut profanarla.

Allavors resolgueren de portarla á la parroquia pera donarli terra sagrada. Aprofitaren de una nit que la neu era ben gelada pera poguerla portar sens risch d' enfondirse. L' Andreu 's carregá á coll lo cos de sa mare, embolicat ab lo llenzol. No pesava gayre, pobre ávia!... ¡Si era tan seca!

Sortíren tots del mas.

Quin enterro més lúgubre! L' Andreu, ab lo cos de sa mare, passa davant; porta llarch bastó á la má dreta; lo bras esquerra réblincat, sostinguent la difunta lligada sobre sas espatllas. Darrera d' ell, la Mónica y la Tinó, lo boher, pastor y porquera. Cel seré, estrellat; las estrellas denotan per llur lluhentor lo gran fret que fa. La gruixuda capa de quatre pams de neu que cubreix la terra, es dura com un roch; sense 'l bastó que tots portan y los peus calsats d' esclops ferrats de claus puntuts, al baixar per aquells rostos, may se haguéssen pogut aguantar.

Comensava á ferse día quan arribaren á la parroquia. Un silenci sepulcral envolcallava lo poble mitj enterrat de neu. No s' hi veyia cap llum; no s' sentía á lladrar cap gos; cap xemenea fumava.

L' Andreu depositá sa mare sobre 'l pedrís de davant la

porta de la rectoria; trucá. Tot seguit sentíren los lladrits d' un gos. S' entrobrí una finestra; aparegué un cap cofat de barretina blanca:

—Qué hi há? Qué voleu? Quí seu?

—Mossen Benet, som los del mas Roure que venim per enterrar l' ávia, morta fa cinch días.

—Bé!... Ja vá!

Baixá Mossen Benet á obrir la porta del carrer. Los feu entrar, diguent al Andreu:

—Mes, sant home! com vols ab un temps tan esgarrifós que vaja al mas Roure!... ¿Y com s' ha mort la pobre Margarida?

—L' hem trobada morta al llit.

—Pobre dona!... sense sacraments!... Deu l' hagi perdonada! Però, ja ho veyéu: m' es del tot impossible poguer pujar al mas; baxéula y li donarém terra sagrada.

—Ja l' hem baixada; la tením aquí fora, sobre 'l pedrís, embolicada ab un llensol. No teníam cap post pera ferli l' atahut; y com fa días que s' ha mort, no la podém tenir més á casa; lo fret nos l' havia conservada fins ara.

—Ay! pobre gent! que 'n seu de plányer! Entréu lo cos á la entrada; pujéu á la cuyna, farém foch y vos escalfaréu; tu, Andreu, ves avisar al fuster que li fassi tot seguit l' atahut; mentrestant menjaréu un bossí, y l' escolá irá á tocar á morts. A las set li diré la missa en sufragi de la seva ánima; y quan aquest temps rigorós s' haja esbargit li celebrarém los funerals, á fí de que pugan assistirhi parents y amichs. Ara la portarém al cementiri, y si la neu es massa gebrada pera ferli 'l clot, s' hi tirarà un perolat d' aygua bullenta pera fónrerla y desglajar la terra.

Quan lo fuster portá l' atahut pera ficarli y clavarla, trobá l' ávia del mas Roure, desembolicada de son llensol, sentada sobre 'l pedrís de la entrada, plena de vida, diguent al fuster que avisés sa nora, que tenia gana, y que li fes una sopa bullida pera rescalfarse.

—Hont es lo cos que s' ha de clavar?—li demaná 'l fuster.

—No sé qué 'm demanéu. Al mas no s' ha mort ningú que jo sápig.

—M' han dit que s' havia mort l' ávia.

—Ah! pavana! més que pavana! us ho han fet creure! no son avuy los sants Ignocents? L' ávia som jo.

—Ay! botúa!..—y se 'n pujá á dalt á demanar explicacions.

Baixaren Mossen Benet, l' Andreu, la Mónica, la Tinó, y demás gent de la masía. Tota la entrada de la rectoría plena de gentada del poble, preguntant que passava; si s' havia mort la majordona; si Mossen Benet l' havia ressuscitada, ab fregas de ruda al clatell; tots diguent cadascú la seva, sense poguerne treure l' aygua clara; la Margarida, creyentse al mas demanant sopas bullidas, que tenia fam.

Mossen Benet, al véurela tan trempada, doná gracias á Deu, explicant á la gent lo fet singular y natural que acabava de passar.

La mort aparent del ávia del mas Roure no era més que un estat cataléptich comatós, degut al fret de 20 gr. sota zero. La calor de la rectoría la reanimá. Pobre ávia! havia fet com la marmota; y poch se 'n faltá que no l' enterressen viva.

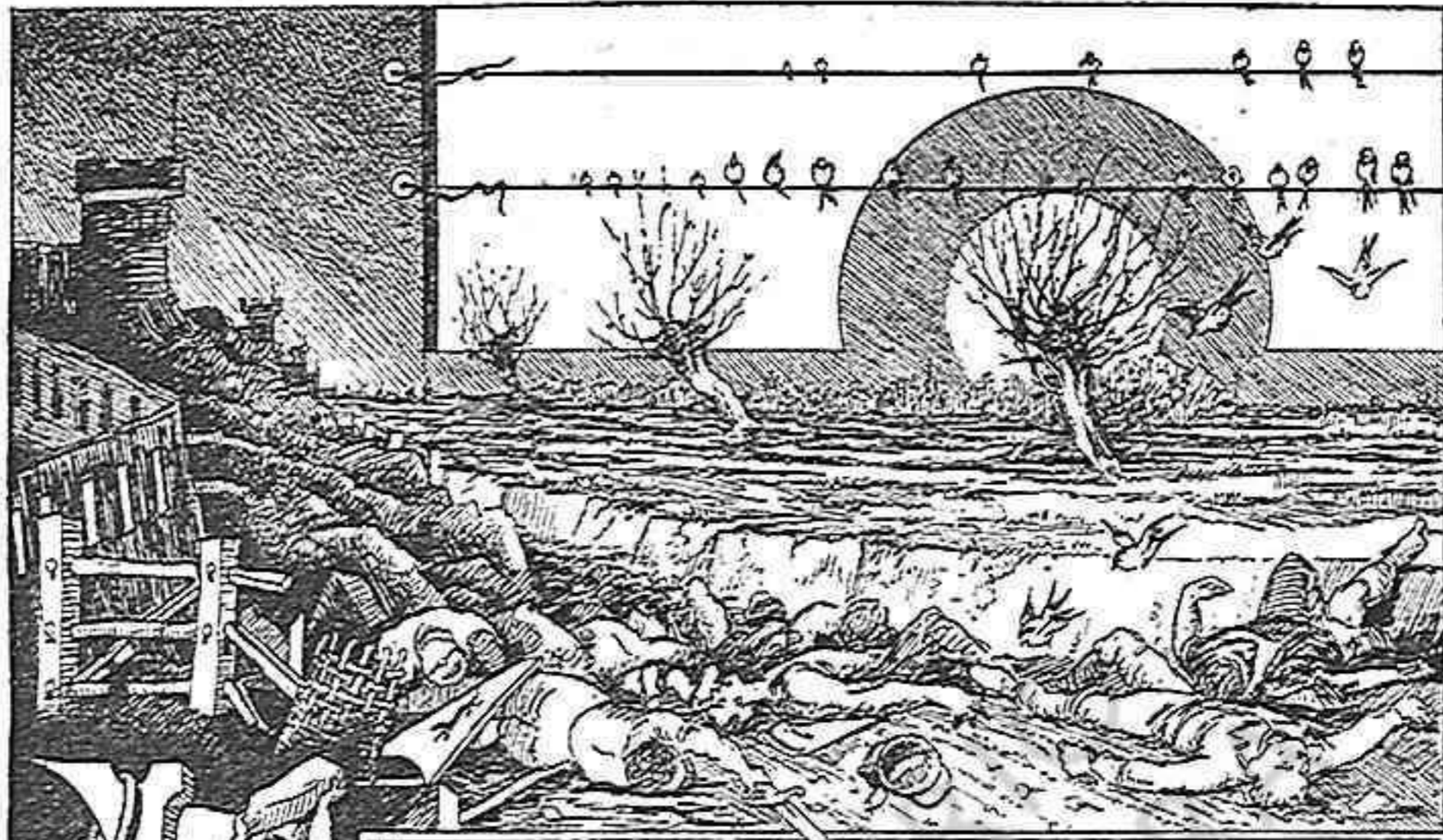
Las plorallas de los del mas Roure se tornaren riallas. Assistiren tots á la missa que Mossen Benet celebrá en acció de gracias.

A las nou, com la neu era encara ben gelada, se 'n tornaren al mas junts ab l' ávia quina al arribar se menjá tres plats d' escudella de tanta gana que tenia.

C. BOSCH DE LA TRINXERÍA

14 Octubre 1889

CONTRAST

O combat ha estat terrible,
la sanch ha regat lo camp;
cad' home ha sigut un monstre,
cad' arma ha sigut un llamp.

Demunt del camp de batalla
hi ha estés sas ombres la nit.
Ara tant mortal silenci
y poch avans ¡tant brugit!

Lendemá á la matinada
¡contrast terrible y festiu!—
dins dels capells y 'ls arnesos
los aucells ja hi van fent niu.

¡Ves qué saben ells dels homes
ni de sos odis sagnants!
Dolents los homes se matan,
y ells alsan alegres cants.

Tot naix, segons va veyentse,
pera viure y estimar;
menys l'home, que ve á la vida
per' aborrrir y matar.

JOSEPH MARTÍ Y FOLGUERA

TEATRE CATALÁ

BON JAN QUI PAGA, *comedia en un acte de ERNEST SOLER DE LAS CASAS*, estrenada en lo Teatre Romea la nit del 3 de Octubre.

Una pessa bonica y discreta, ab tres personatges ben estudiats y un diálech natural, que fa concebir esperansas de que l' autor donará millors fruyts.

LA CARTA DE NAVEGAR, *comedia en tres actes de D. FREDERICH SOLER*, estrenada en lo Teatre Romea la nit del 22 de Octubre.

No 's pot dir que haja acertat lo Sr. Soler ab sa darrera producció. La trama se va enredant com per forsa, pera desenredarse al final d' una manera que já 's preveu. Los personatges tenen poch relleu y cap carácter. En tota la obra hi abundan las inverossimilituts, hi sobran *quid pro quos* que, com lo dels *sobretodos*, cauhen per lo ignocents. La escena, en los dos primers actes, se presenta plena d' entrebanchs, testos, surtidor, glorieta ahont los actors s' amagan y simulan no ésser vistos.

Se fa difícil trobar la trassa consabuda del autor en gayres escenas, però sobrepujan sobre las demás de la comedia algunas del primer acte y la del marit y muller en lo tercer que es la millor de totas, la que té més color de veritat y que 'l Sr. Goula la espatlla un poch, exagerant los moviments al aguantar la troca.

BIBLIOGRAFIA

DON CARLOS D'ARAGON, PRINCE DE VIANE. *Étude sur l'Espagne du Nord au XVe siècle, par G. DESDEVISES DU DÉZERT.....— Paris. Armand Colin et Cie, éditeurs, 1, 3, 5, rue de Mézières.—1889.—Un vol. de 23 X 14 centímetros, XVI-455 págs. y planos.*

L'interés que té pera Catalunya, l' estudi de la agitada época de las guerras de Joan II, no cal posarlo en relleu. L' autor tracta en lo capítol IV desde la tornada del príncep de Viana de Nápoli, després de la mort de son oncle Alfons V, fins á la del príncep. Catalunya alashoras demostrá lo qu' es capassa de fer per las vías legislativas fins á risch de desplomarse ella mateixa. L' autor troba en general que 'ls catalans obraren bé. Tendeix á disculpar justament á la madrastra Joana Enriquez, y s' inclina á creure que totas las desgracias que pesaren sobre 'l de Viana, foren quasi sempre fillas del temperament ambiciós de son pare y de la extranya antipatía que sentí per son fill ja desde que aquest governá la Navarra en sa ausencia.

Al parlar de la popularitat del Príncep de Viana en la Espanya actual, la exagera un xich, deixantse dur l' autor per algun indici que res significa.

La *bibliografia* no es del tot complerta, y l' usa d' una manera extranya y poch moderna barrejant las fonts auténticas ab autors de poch crédito.

ERROS HISTÓRICHS. II. NI ARIOS NI INDO ARIOS, per JOSEPH BRUNET Y BELLET.
—*Tirada de 200 exemplars*—Barcelona. Est. tip. La Academia, 6, Ronda Universitat.—1889.—Un vol. de 25 X 17 centímetr. y 260 págs., 8 ptas.

Lo Sr. Brunet es, potser, l' únich catalá que tracta assumptos de controversia y d' estudi de caràcter tan general en nostra llengua. Y ho fa ab una valentía y ab un desenfado al refutar las opinions dels autors més respectables, que alguna vegada es bon xich massa crú.

Son estil, que es á l' inversa de pretenció, convens ó fa pensar que l' autor té molta rahó; es concís y ab tot, tal volta podria constar lo llibre de menos planas. Nos repugna un poch que en las citas de llibres de molta voga, (com classichs, etc.) no precisi las edicions.

Lo Sr. Brunet se converteix en campeó d' Europa en las qüestions de orígens histórichs dels pobles. En lo primer volúm dels *Erros* examiná l' estat del poble fenici pera venir á probar qu' es quasi nula la influencia que d' ell rebérem; en cambi pledejaba á favor dels Oschs y Etruscos, ó pobles de las costas del Mediterrá.

Ara l' ha empresa ab copia de fonaments, ab molta dossis de llógica y ab trassa valentse de las retractacions y confessions de alguns sabis, contra la teoría indo-aria.

Sentím de veras que lo círcol de nostra llengua sia tant petit, pera que obras com aquesta no pogan córrer més per la Europa culta; y per altra part creyém que tractar aquestos assumptos en catalá tot es obrir més mercat á nostra literatura.

SOBRARBE Y ARAGÓN. *Estudios históricos sobre la fundación y progreso de estos reinos hasta que se agregó á los mismos el Condado de Barcelona*, por D. BARTOLOMÉ MARTÍNEZ Y HERRERO.—*Segunda edición*.—Zaragoza. Tip. de E. Casañal y Comp.², Cuatro de Agosto, 5.—1889.—Dos vols. de 25 X 17 centímetr., 407 y 474 págs., 6 ptas.

Difícil tema pera historiar es lo que ha escullit l' autor, sobre tot en lo período de la constitució del regne de Sobrarbe y primers Comtes d' Aragó, per la escassetat de noticias fidedignas y abundancia de tradicions que costa fer entrar en lo terreno histórich.

Lo Sr. Martínez ha fet una obra que suposa algun treball, pero á pesar de las protestas d' imparcialitat de que fa gala en la *part preliminar*, resulta que 's ressent de molts prejudicis d' escola.

GUÍA DE FIGUERAS Y PUEBLOS DEL AMPURDÁN *comprendidos en su partido judicial*, por RAMÓN NOGUER Y BOSCH, *Procurador de los Tribunales*. *Obra premiada con mil pesetas en el Certamen científico-literario celebrado en Figueras el día 4 de Mayo de 1888*.—Figueras. Est. tip. de M. Alegret y Comp.²—1888 [1889].—Un vol. de 27 X 18 centímetr., 214 págs. y planos y heliografías, 5 ptas.

Sentím goig verdader cada vegada que llegim novas monografías sobre regions de Catalunya.

La que 'ns ocupa, sens ésser notable, es una obra discreta en que hi abundan datos de tota lley sobre la important comarca del partit de Figueras; es feta ab método y reuneix tot lo que deu contenir una *Guía*, qu' es aquest lo propòsit del autor. Es de sentir que 'ls datos històrichs y arqueològichs no estigan al nivell dels geogràfichs y estadístichs.

Acompanyan la obra la vista y plano de Figueras, lo de son Partit, 16 vistas heliogràficas y varios grabats intercalats en lo text.

INSTITUCIONES GREMIALES. *Su origen y organización en VALENCIA. Por LUÍS TRAMOYERES BLASCO, con un prólogo del Excmo. Sr. D. EDUARDO PÉREZ PUJOL.— Publícase por acuerdo del Excmo. Ayuntamiento.— Valencia. Imprenta Domenech, Mar, 48.—1889.—Un vol. de 23 X 15 centímetr. y XXIV-444 págs.*

Fruyt dels Jochs Florals del Rat-Penat del any 1882 es aquesta notable monografia en que s' estudia la organisació dels gremis de Valencia, precedintla de noticias sobre l' orige dels colegis d' arts y oficis en la época romana, y seguint lo desenrotllo històrich d' aquelles institucions ab molta erudició y abundancia de datos. En los darrers capítols hi há molt criteri propi. L' autor promet un *apéndice* voluminos en que s' hi inclourán documents de molt interés pera la historia de las classes obreras á España.

Ja que la obra es en castellá, sent las noticias tretas la major part de documents catalans, creyém que hauría estat de molta utilitat filològica é històrica lo posar al costat de la *Tabla alfabética de Oficios* (en que tots son en castellá ó llatí) un vocabulari dels noms valencians.

Es notable 'l prólech del Sr. Pérez Pujol.

EPISTOLARIO del Cardenal gerundense D. FR. BENITO DE SALA Y DE CARAMANY. *Obispo de Barcelona (1707-1714). Publicado y anotado por D. ENRIQUE CLAUDIO GIRBAL, Cronista de Gerona.—Gerona. Tipografía del Hospicio Provincial.—1889.—Un vol. de 28 X 20 centímetr., retrato y VIII-484 págs.*

Ab la bonica biografia que del Ilm. Sala publicá lo Sr. Girbal en 1886 y la rum-bosa edició que de son epistolari acaba de costejar la Diputació de Gerona, pot quedar ben satisfeta la memoria del bisbe que tant paper feu durant la guerra de Successió. ¡Tant debó tots los patricis de sa talla poguessen comptar ab tants bons recorts! La publicació de tals documents es, per la historia de aquella agitada época á Catalunya, de marcada importancia, si bé no tanta com pot semblar á primera vista, per ésser gayre bé totas las cartas de carácter massa íntim.

DISCURSOS leídos ante la Real Academia de Buenas letras de Barcelona en la recepción pública del Iltr. SR. D. BUENAVENTURA RIBAS Y QUINTANA, Pbro., Doctor en Sagrada Teología, en Jurisprudencia y Canónigo de la.... catedral.... de Barcelona, el día 10 de Noviembre de 1889.—Barcelona. Imprenta Barcelonesa. Tappias, 4.—1889.—Un fasc. de 27 X 18 centímetr. y 70 págs.

L' autor ha fet un treball de alta erudició, ab un estil massa *académich*. Dona, en ordenada exposició, noticia de las opinions emesas fins avuy sobre 'l lloch de naxensa de Sant Ramon de Penyafort, consultant varias fonts fins ara desconegudas,

y sembla decidir-se per la de la popularíssima cansó. Lo Sr. Durán y Bas, encarregat de contestar al Dr. Ribas, després de tributar un recort al difunt acadèmic D. Pere Nanot y Renart, insisteix en la opinió per ell emesa en la biografia del Sant no fa molt publicada.

SAGUNTO. SU HISTORIA Y SUS MONUMENTOS. *Obra premiada en los Juegos Florales del Rat-Penat, celebrados en Valencia el 16 de Marzo de 1885. Por D. ANTONIO CHABRET. Individuo correspondiente de la Real Academia de la Historia.—Barcelona. Tip. de los Suc. de N. Ramírez y C.^a Pasaje de Escudillers, 4.—1888 [1889].—Dos vols. de 24 X 17 centímetr. y XIV·508 y 520 págs., grabats, fotografias, planos, etc., 15 ptas.*

La invicta Sagunto, la lleal Murvedre, ha tingut en lo Sr. Chabret un bon historiador, un pacient arqueòlech, com hi té un fill digne. Se pot dir ben alt que aquesta obra es de las que no sovintejan en nostra terra.

Lo primer volúm conté la part històrica, exposant los fets ab imparcialitat, acompanyantla sempre de abundosos comprobants. En lo segon estudia los monuments, reproduhint los de més importancia, aixís com los objectes arqueològichs trobats á Sagunto; conté una sèrie de treballs sobre la numismática y epigrafia, catàlech de fills ilustres de la localitat, y segueixen los apèndices y documents justificatius.

Aixís la heròica ciutat antiga, víctima de la ingratitude romana, com la vila moderna que en pago de la fidelitat á Felip V perdé sos privilegis, ha sigut dignament historiada y estudiada en la obra del Sr. Chabret.

CANÇONS DE PERE SERAFÍ.—*Barcelona. La Ilustració Catalana. Gran-Via, 220. [1889].—Un vol. de 17 X 9 centímetr. y 112 págs., 1 pta.*

Bonica edició elegantment presentada, com ja té costum lo Sr. Matheu, del simpàtic y delicat pintor y poeta del segle XVI. Las edicions de sas obras complertas son de 1565 y 1840. Aquí s'han recullit sols las *cansons*, género predilecte de Serafi y en lo quín lo poeta 's presenta ab més carácter propi. Aquesta edició 's fa recomanable per sa pulcritud y perquè du la puntuació de que las altras, naturalment están despossehidas.

Llástima que no 's fassa constar en algun lloch de la nova edició la época á que Serafi pertany, que tal hi pot haver qui 's crega qu' es un tomo de poesias recentment escrit.

NOVAS

Hem rebut un nombre de *L'Indépendant littéraire*, revista quinzenal que veu la llum á París. Publica un article de M. Contamine de Latour en que s'ocupa ab interés de las cosas de Catalunya. A judicar per la mostra escriu ab lleugeresa y no sembla prou ben enterat de nostre moviment literari. De totas maneras li doném mil mercés per las carinyosas frases que endressa als catalans.

—Segons llegim en lo darrer núm. de la *Revista de Menorca*, lo día 4 del corrent s'inaugurá lo Museu municipal de Mahó, que admet donatius y depòsits, y quedarà obert al públich tots los días de las deu del matí á la una de la tarda.

—Lo periòdich *El Olotense* s'ha declarat orgue del Centre Catalá d'Olot, y publica la major part d'articles en catalá. Veuriam ab gust que també hi portés lo títol.